

članki in razprave

Povojni prisilni odvzemi zasebnega premoženja

Jože Žontar

V prispevku bomo obravnavali zaplembe, agrarno reformo, nacionalizacije in druge oblike prisilnega odvzema zasebnega premoženja v povojnem času v Sloveniji. Poudarek je na organih, ki so izvajali te odvzeme ter na postopkih odzemanja, to pa iz razloga, ker je prispevek namenjen predvsem tistim, ki imajo v zvezi s predvideno denacionalizacijo obilo dela z gradivom, ki je nastalo v povezavi s temi odvzemi. Njihov skupni imenovalec je neposredno povezan z izgradnjo novega družbenega reda, kakorkoli ga že imenujemo, zaradi česar so njegovi akterji zagovarjali tudi revolucionarne metode. Značilnost časa so številni predpisi, ki so urejali ta vprašanja, pogosto so jih spreminjali in dopolnjevali. Omenimo naj še to, da so dajali velik poudarek formalni pravilnosti postopkov, pri tem pa so odločbe pogosto slonele na neresničnih dejstvih, na neupoštevanju dejstev, ki so jih navajali prizadeti in na izsiljenih izjavah prič. Nadaljnje preučevanje prisilnih odvzemov bo moralo seveda odgovoriti tudi na vprašanje, kakšne so bile njihove ekonomske posledice, pa tudi kako so vplivali na spremembe v poklicni strukturi prebivalstva. Brez dvoma so v mnogočem spremenili podobo tedanje Slovenije. Upoštevati pa je treba tudi dejstvo, da so povzročili odvzemi premoženja velike človeške pretrese in tragedije. Na to plat odvzemov je opozoril že pred mnogimi leti Anton Slodnjak, ko je v svoji knjigi Slovensko slovstvo ocenjeval delo Juša Kozaka iz leta 1947 Agrarna reforma.¹ Kot pripovednik je Kozak – tako Slodnjak – običal na površini dogajanja ter po zgledu ruskih socialističnih realistov (Mihail Šolohov) opisoval povojne zasebne in družbene spopade v dolenjskih vaseh, ne da bi se bil poglobljal v značaje in usode duševno in družbenopolitično razdvojenih ljudi.

Zaplembe, to je prisilno odzemanje zasebnega premoženja brez odškodnine, so izvrševali že med vojno partizanski organi. Tozadevne predpise, ki so jih izdali v Sloveniji, je objavil Makso Šnuderl v delu Dokumenti o razvoju ljudske oblasti v Sloveniji.²

Od predpisov iz časa pred 9. majem 1945, uporabljali pa so jih tudi še nekaj časa po vojni, moramo izpostaviti dva. To je bila uredba o vojaških sodiščih z dne 24. maja 1944. Izdal jo je Vrhovni štab NOV in POJ in se je nanašala na kazniva dejanja sodelovanja z okupatorjem in na kazniva dejanja zoper narod.³ Kot kazen je bila predvidena tudi zaplemba premoženja. Uredba se je uporabljala v po-

vezavi z zakonom o vrstah kazni z dne 10. julija 1945.⁴ Drugi predpis je bil odlok AVNOJ o prehodu sovražnikovega imetja v državno svojino, o državnem upravljanju imetja odsotnih oseb in o zasegi imetja, ki so ga okupatorske oblasti prisilno od-tujile, z dne 21. novembra 1944.⁵ Po tem odloku je postalo državna lastnina »1) vse imetje nemškega rajha in njegovih državljanov, ki se je nahajalo na ozemlju Jugoslavije, 2) vse imetje oseb nemške narodnosti z izjemo onih Nemcev, ki so se borili v vrstah Narodnoosvobodilne vojske in partizanskih odredov Jugoslavije, ali ki so bili državljani nevtralnih držav in se med okupacijo niso vedli sovražno, 3) vse imetje vojnih zločincev in njihovih pomagačev ne glede na njihovo državljanstvo, imetje vsake osebe, ki je bila s sodbo državljskih ali vojaških sodišč obsojena na izgubo imetja v korist države.« Določbe tega odloka o začasnem upravljanju »imetja odsotnih oseb, ki so bile med okupacijo po sovražniku nasilno odvedene ali so same pobegnile ter imetja, ki je prešlo v last tretjih oseb pod pritiskom okupacijskih oblasti«, namreč s strani države, so bile z zakonom z dne 24. maja 1945⁶ kar zadeva imovino, ki so jo lastniki morali zapustiti med okupacijo ali pa so jo okupator ali njegovi pomagači odvzeli, v načelu razveljavljene. O vračanju takega premoženja je odločalo sodišče.

Predpisi, objavljeni po 9. maju 1945, so podrobneje določili še bolj pa razširili osnove za zaplembo premoženja. Te določbe so bile:

1) 4. in 10. člen zakona o kaznivih dejanjih zoper narod in državo z dne 25. avgusta 1945⁷, ki sta prevzela tudi vsebino dotodanjih predpisov glede kaznivih dejanj sodelovanja z okupatorjem in zoper narod.

2.) 4. člen zakona o kaznovanju zločinov in prestopkov zoper slovensko narodno čast z dne 5. junija 1945⁸, ki se je nanašal na »namerno izvršena dejanja, ki jih sicer ni bilo mogoče označiti za vele-izdajo ali za pomoč okupatorju, pri izvrševanju vojnih zločinov, ki pa so škodovala ali bi utegnila škodovati ugledu in časti slovenskega naroda in njegovi odpornosti.«

3.) 28. člen zakona o zaplembi imovine in o opravljanju zaplembe z dne 9. julija 1945,⁹ ki se je nanašal na nepremično imovino »tistih vojnih zločincev in narodnih sovražnikov, ki niso bili več živi ali pa so zbežali, imovina pa jim ni bila zaplenjena, ali pa samo delno.«

4.) 30. člen omenjenega zakona o zaplembi imo-

vine in o opravljanju zaplembe z dne 9. julija 1945, ki se je nanašal na imovino Nemškega rajha in njegovih državljanov ter na imovino oseb nemške narodnosti. Glede tega, koga je bilo šteti kot osebe nemške narodnosti, je moralo objaviti predsedstvo Antifašističnega sveta narodne osvoboditve Jugoslavije junija 1945 posebno razlago.¹⁰

Zaplembo premoženja so izrekli, kadar je šlo za t.i. kazniva dejanja sodelovanja z okupatorjem oz. za kazniva dejanja zoper narod, vojaška sodišča in sicer do sprejema zakona o ureditvi in pristojnosti vojaških sodišč v jugoslovanski vojski z dne 24. avgusta 1945¹¹ oz. zakona o ureditvi narodnih sodišč z dne 26. avgusta 1945.¹² V Sloveniji sta bili to vojaški sodišči ljubljanskega in mariborskega vojnega področja, in sicer kot redno, v velikih procesih pa kot izredno, prvo s senati v Ljubljani in Novem mestu, drugo s senati v Mariboru in Celju (poleg tega je delovalo še vojaško sodišče mesta Celja). Prvi večji proces se je začel pred vojaškim sodiščem v Ljubljani 23. junija 1945.¹³ Postopke, ki so bili pred vojaškimi sodišči ob njihovi ukinitvi avgusta 1945 v teku, in o katerih je bila izrečena sodba na prvi stopnji, so morala dokončati nova vojaška sodišča (divizijsko vojno sodišče v Ljubljani). Pred vojaškim sodiščem se je kazenski postopek uvedel z obtožnico tožilec pri vojaškem sodišču, večinoma na podlagi kazenske prijave OZNE. Kadar je zasedalo izredno vojaško sodišče, je obtožnico vlagal javni tožilec IV. armade. Pritožba je bila dopustna na višje vojaško sodišče Jugoslovanske armade.

Po sprejemu omenjenih zakonov avgusta 1945 so sodila v t.i. kaznivih dejanjih zoper narod in državo okrožna sodišča, v Sloveniji tedaj v Ljubljani, Novem mestu, Celju in Mariboru.¹⁴ Ljubljansko okrožno sodišče je imelo prvo obravnavo 22. septembra 1945. Postopek se je uvedel z obtožnico javnega tožilec. Naj omenimo, da se je organizacija javnih tožilcev, ki so imeli tedaj pristojnost ne le na področju sodstva, v tem času ravnala po organizaciji okrožnih narodnih odborov.¹⁵ Na sodbo je bila možna pritožba na Vrhovno sodišče v Ljubljani.

Za zadeve t.i. zločinov ali prestopkov zoper slovensko narodno čast je bilo ustanovljeno sodišče slovenske narodne časti, in sicer na podlagi zakona z dne 5. junija 1945,¹⁶ ter odpravljeno na podlagi zakona z dne 24. avgusta istega leta.¹⁷ Obstajalo je torej dobra dva meseca, imelo obravnave v senatu petih sodnikov po okrožjih in sicer praviloma na sedežih okrožnih narodnih odborov (izjemoma posebej v Kranju za kranjski okraj). Prva obravnava je bila v Ljubljani 4. julija 1945 in sicer proti članom konsulte, ki jo je postavil visoki komisar za Ljubljansko pokrajino 27. maja 1941.¹⁸ Postopek pred tem sodiščem se je uvažal z obtožnico javnega tožilec Slovenije na prijavo kateregakoli javnega tožilec, OZNE, odborov OF oz. narodnih odborov, lahko pa tudi posameznikov. Na izrečeno sodbo ni bila možna pritožba. Sodišče je izreklo veliko število sodb. Amnestija, objavljena istočasno z ukinitvijo sodišča slovenske narodne časti, se na odvzem premoženja ni nanašala.¹⁹

Kadar je šlo za t.i. vojne zločince in narodne sovražnike, če niso bili več živi ali pa so zbežali in ni

obstajala iz vojnega časa sodba o zaplembi njihovega premoženja, so izdajala odločbe oz. sklepe o zaplembi celotne premožne in nepremožne imovine okrajna sodišča. Za izdajo odločbe je zadoščalo poročilo oz. prijava okrajnega narodnega odbora, da je prizadeta oseba sodelovala z okupatorjem (npr. kot domobranec), da je ob osvoboditvi pobegnila, ali pa da je bila ustreljena. Objavljeno je bilo uradno tolmačenje, da sodišče ni dolžno preiskovati, ali je bil obdolženi dejansko ustreljen, ubit ali je padel, pobegnil ali umrl, ker da so za to izključno pristojni narodni odbori.²⁰

Za izvrševanje zaplembe imovine Nemškega rajha in njegovih državljanov ter imovine oseb nemške narodnosti so morali okrajni narodni odbori (v mestih na stopnji okraja ali okrožja pa mestni narodni odbori) postaviti okrajne (mestne) zaplembne komisije. Sestavljali so jih trije člani, po dva predstavnika pristojne uprave narodne imovine in po en predstavnik za notranje zadeve okrajnega narodnega odbora.²¹ Komisije so izdajale odločbe o zaplembi celotnega premoženja, premožnega in nepremožnega, na podlagi uradno zbranih podatkov okrajnega narodnega odbora. Ker je bilo v zaplembo imovine Nemškega rajha, njegovih državljanov ter imovine oseb nemške narodnosti šteto tudi premoženje, ki so ga lastniki po 6. aprilu 1941 odtujili, je komisija za upravo narodne imovine pri predsedstvu Narodne vlade Slovenije z razglasom z dne 18. septembra 1945 pozvala prizadete, da ji prijavijo vse take primere najkasneje do 15. oktobra tega leta.²² Zoper odločbo okrajne (mestne) komisije je bila možna pritožba na okrožno oz. federalno zaplembno komisijo. Komisije, katerih imenovanje je bilo objavljeno v Uradnem listu Slovenskega narodnoosvobodilnega sveta in Narodne vlade Slovenije z dne 26. septembra 1945,²³ bi morale končati svoje delo do 15. septembra 1945, a so jim podaljšali rok do 15. novembra tega leta (zakon z dne 11. septembra 1945)²⁴, ponekod pa so delo opravljale ali pa so bile na novo imenovane še v letu 1946.²⁵

V primerih zaplembe na podlagi zakona z dne 9. julija 1945 imovina torej ni bila odvzeta na podlagi kazenskega postopka, šlo je samo za odločbo.

Glede obsega zaplembe razpolagamo s podatkom, ki ga je navedel Ivan Maček leta 1948. Po nepopolnih podatkih naj bi obsegal državni sektor v LRS, ki je nastal na podlagi ekspropriacije domačih in deloma tudi tujih kapitalistov v letu 1945 69% vsega investiranega kapitala v industriji. Sekvestrirana podjetja so predstavljala še nadaljnjih 17% tega kapitala. Skupna površina zaplenjenih zemljišč pa je po ugotovitvah Božidarja Zakrajška znašala 152.334 ha.²⁶

V nadaljevanju bomo govorili o postopku izvršitve zaplembe. Podrobnejša navodila je vsebovala že omenjena odredba ministrstva za pravosodje z dne 9. julija 1945. Zaplembo so izvrševala okrajna sodišča, ki so jih do objave zakona o ureditvi narodnih sodišč z dne 26. avgusta 1945 vodili delegati ministrstva za pravosodje. Ta so najprej izvedla popis in cenitev premoženja, o čemer so sestavili zapisnik ter izvzela iz zaplembe premoženje, nujno potrebno za preživljanje obsojenca in njegove družine.

V primerih zaplembe imovine Nemškega rajha in njegovih državljanov ter imovine oseb nemške narodnosti pa je opravila popis in cenitev premoženja komisija za upravo narodne imovine. Nato je izdalo okrajno sodišče sklep o prenosu imovine v državno last in odredbo o vpisu zaplembe v korist DFJ oz. FLRI v zemljiški knjigi, odredbo o vpisu zaplembe v trgovinskem registru pa okrožno sodišče. Okrajno sodišče je tudi pozvalo upnike, da prijavijo morebitne terjatve (z objavo v uradnem listu).²⁷ Osebe, ki so jih opredelili kot nemške državljane ter osebe nemške narodnosti, so v mesecu decembru 1945, deloma pa še v začetku leta 1946, tudi izselili. Še pred pričetkom postopka zaplembe je lahko sodišče izdalo sklep o prehodu imovine v začasno upravljanje pristojne uprave narodne imovine, pogosto pa je prihajalo do odvzemov premoženja mimo sklepov sodišča, ne le s strani uprav narodne imovine marveč tudi s strani drugih. Zato je bil na anketi, ki jo je sklicalo predsedstvo federalne Komisije za upravo narodne imovine dne 23. maja 1945 sprejet sklep, da bo komisija ukrenila vse potrebno, da bodo vsi nadrejeni organi, zlasti pa vojaške komande, narodna zaščita in OZNA informirani o tem, da se izognejo vsakemu bodočemu poseganju v upravo narodne imovine. Ni čudno, da imamo iz tega časa pogodbe, s katerimi so lastniki brezplačno odstopili podjetje državi, v upanju, da si zagotovijo vsaj pogoje za preživetje.²⁸

Težišče izvajanja zaplemb je bilo na okrajnih upravah narodne imovine. Bile so podrejene okrožnim upravam ter federalni komisiji za upravo narodne imovine ter so imele zelo široka pooblastila in obsežen upravni aparat. Uprave so poizvedovale in ugotovljale podatke o imovini, ki je prihajala v poštev za odvzem, zbirale prijave, predhodno zavarovale in popisovale imovino, zbirale podatke o t.i. narodnih zločincih, ubežnikih in likvidirancih, optantih in osebah nemškega državljanstva in nemške narodnosti, zbirale gradivo za okrajne zaplembe komisije, odvezemale nemško imetje na podlagi odločb okrajnih zaplembnih komisij, prevzemale imovino, ki so jo zaplenila sodišča, odvezemale in popisovale imovino odsotnih oseb, ki je spadala pod sekvester, upravljale zavarovano, zaplenjeno oz. sekvestrirano imovino ter izročale imovino novim uporabnikom.²⁹ Uprava ljudske imovine za okrožno mesto Ljubljana se je 9. marca 1946 pritoževala, da je morala sama napraviti prijave na sodišče za zaplembo imovine t.i. vojnih zločincev in narodnih sovražnikov, ki so bili med vojno ustreljeni, ubiti, so umrli ali zbežali, čeprav so bili to dolžni storiti četrti ljudski odbori.³⁰ Vodstvo in nadzor nad narodno imovino so s predpisi, ki so izšli do srede leta 1945 poverili resornim zveznim ministrstvom.³¹ Tudi na ravni federalnih enot in okrajev so v naslednjih mesecih upravo posameznih vrst imovine prenesli na odgovarjajoča ministrstva oz. oddelke narodnih odborov, uprava nezazidanih zemljišč in kmetijskih posestev pa je prešla na okrajne komisije za agrarno reformo (zemljiški sklad). Na podlagi pravilnika o organizaciji državne uprave narodne imovine z dne 16. avgusta 1945³² so začeli upravo narodne imovine reorganizirati. Njeno uklinjanje se je zavleklo v leto 1947.

Pri okrajnih ljudskih odborih so postavili odseke za ljudsko imovino, ki so jim ostale premoženjsko-pravne zadeve. Vzporedno z reorganizacijo uprave narodne imovine je potekala tudi delitev njenih arhivov med organe, na katere so prenesli upravljavne narodne imovine, gradivo, potrebno za evidence in v tožbah v zvezi z imovino, pa so izročili odsekom za ljudsko imovino. Tožbe so trajale zelo dolgo časa. Kot posledica številnih reorganizacij političnih teritorialnih enot oz. družbenopolitičnih skupnosti je tudi gradivo o zaplembah prehajalo od organov enih enot na druge, se delilo in združevalo glede na teritorialne spremembe.

Delo ljubljanske mestne uprave narodne imovine (do srede leta 1947) ponazarjajo naslednji podatki o dotedanjih zaplembah premoženja na območju mesta. Mestna zaplembna komisija je izdala 2255 odločb o zaplembi nemškega imetja, od tega 119 imetnikov ni imelo premoženja, 258 odločb pa je bilo razveljavljenih. Obsojenih ali pobeglih oseb, ki jim je sodišče izreklo kazen zaplembe, je bilo 1412, od teh 340 oseb ni imelo premoženja.³³

Večina zaplemb je bila sredi leta 1947 končana. Še vedno pa so prihajali predlogi za zaplembo premoženja oseb, ki so pobegnile ali pa glede katerih so naknadno ugotovili, da so pobegnile ali da so bile likvidirane. V velikem zaostanku so bila sodišča glede izvrševanja zaplemb. Ta so morala po sklenitvi mirovne pogodbe z Italijo 15. septembra 1947 izdajati še odločbe o prehodu italijanskega premoženja na ozemlju Jugoslavije v last FLRI (na podlagi zakona, sprejetega dne 4. maja 1948).³⁴

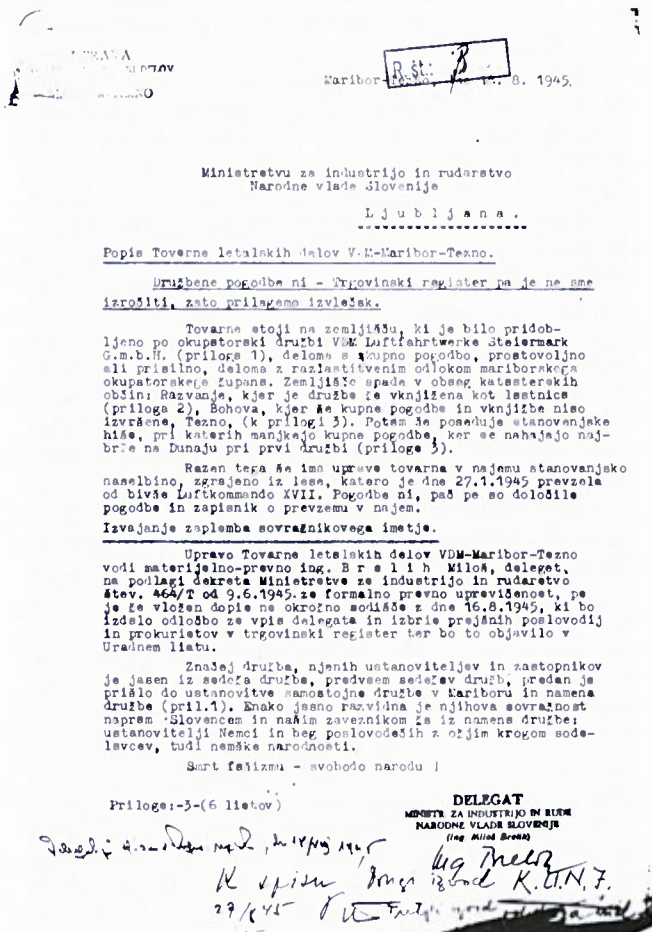
Po sprejemu ustave FLRI v začetku leta 1946 so potrdili, delno spremenili in dopolnili zakonodajo, ki smo jo navajali v zvezi z zaplembami, vendar te spremembe oz. dopolnila niso več bistveno vplivala na potek zaplemb. Omenimo naj zakon o kaznivih dejanjih zoper narod in državo z dne 16. julija 1946³⁵, zakon o zaplembi premoženja in o izvrševanju zaplembe z dne 27. julija 1946³⁶ ter zakon o prenosu sovražnikovega premoženja v državno last in o sekvestraciji premoženja odsotnih oseb z dne 31. julija 1946.³⁷ V ta sklop sodi tudi dopolnjeni zakon o odvzemu državljanstva oficirjem in podoficirjem bivše jugoslovanske vojske, ki se nočejo vrniti v domovino, pripadnikov vojaških formacij, ki so služili okupatorju in pobegnili v inozemstvo ter osebam, ki so pobegnile v inozemstvo po osvoboditvi.³⁸ Prevzel je del materije, ki je bila prej vsebovana v zakonu o zaplembi imovine in o opravljanju zaplembe na podlagi določbe, da ima izguba državljanstva za posledico zaplembo celotnega premoženja. Omeniti moramo še dve obliki odvzemanja zasebnega premoženja, ki so se ga posluževali v povojnem času. Dopolnjeni zakon o odvzemu vojnega dobička, pridobljenega v dobi sovražnikove okupacije z dne 24. junija 1946³⁹ je predvidel prisilno izterjanje denarnih zneskov vojnega dobička, tako da so odvzeli določeno imovino »vojnemu dobičkarju«. Za vojni dobiček je štel ves presežek premoženja, ki ga je imela fizična ali pravna oseba na dan 9. maja 1945 več kot na dan 6. aprila 1941, kolikor je bil rezultat gospodarskega ali drugega poslovanja med vojno ali je bil pridobljen na podlagi špekulacij in je presežek 25.000

din. Sklepe o odvzemu vojnega dobička so izdajala okrožna sodišča.

Zakon o pobijanju nedopustne špekulacije in gospodarske sabotaže z dne 23. aprila 1945, ki ga je nadomestil zakon o zatiranju nedovoljene trgovine, nedovoljene špekulacije in gospodarske sabotaže z dne 11. julija 1946⁴⁰ je predvideval tudi kazen zaplembo imovine. Za nedopustno špekulacijo je štel zakon iz leta 1945 vsako gospodarsko delovanje, ki mu je bil namen, da se izkoristijo izredne razmere, nastale zaradi vojnega stanja in posledic fašistične okupacije in tako doseže nesorazmerna imovinska korist na škodo narodnih koristi, kot sabotaža pa je štelo vsako dejanje oz. opustitev dejavnosti z namenom, da bi se oviralo, onemogočilo ali spravljalo v nevarnost pravilno in hitro poslovanje gospodarskih in prometnih podjetij (obratov) ali kmetijskih gospodarstev, kakor tudi vse, kar bi moglo škodovati koristim narodnega gospodarstva ali državni gospodarski politiki. Zakon iz leta 1946 navaja številne primere nedovoljene trgovine, nedovoljene špekulacije in gospodarske sabotaže. Kazen zaplembe so izrekala okrajna, če je šlo za smrtno kazen, pa okrožna sodišča. Na številnih procesih proti t.i. saboterjem, črnoborzijancem in špekulantom je bilo leta 1947 obsojenih preko 4000 oseb, od katerih mnogi tudi na zaplembo premoženja.⁴¹

Na podlagi same ustave (14. člen ustave FLRJ z dne 31. januarja 1946 oz. 13. člen ustave LRS z dne 16. januarja 1947) so bila razglašena za splošno ljudsko premoženje vsa rudna in druga bogastva v zemlji, vode, v številni mineralne in zdravilne vode, viri naravne sile, sredstva železniškega in zračnega prometa, pošta, brzozjav, telefon in radio. Na ta način so bili vsi ti premoženjski objekti oz. pravice odvzeti privatnim lastnikom oz. upravičencem in so prešli na podlagi same ustave v splošno ljudsko premoženje. To je predstavljalo začetek nacionalizacije, odvzema premoženja na podlagi odškodnine. Z zakonom o nacionalizaciji zasebnih gospodarskih podjetij z dne 5. decembra 1946⁴² so bila razlašena vsa zasebna gospodarska podjetja iz 42 gospodarskih panog, ki so bila do tega dne z ukazi prezidija zvezne ljudske skupščine oz. z ukazi prezidijev ljudskih skupščin republik razglašena za podjetja splošnega državnega pomena ali za podjetja republiškega pomena.⁴³ S tem zakonom so prešla v državni sektor velika podjetja, ki so bila v rokah t.i. zavezniškega in nevtralnega kapitala, poleg tega pa še večje število srednjih in manjših industrijskih podjetij. Nacionalizacija je zajela tudi veletrgovine. Za pravilno oceno prve nacionalizacije pa je treba poudariti, da je – kot smo že omenili – velik del podjetij v celoti ali delno postal državna last že z zaplembami. Zato so te zaplembe imenovale tudi »patriotična nacionalizacija«, ker je bil tedaj – po besedah Ivana Mačka – razlaščen »doberšen del nekoč vladajoče buržoazije zaradi svojega nacionalnega izdajstva, v katero so jo privedli njeni reakcionarni razredni interesi.«⁴⁴ Opozoriti moramo na pogoste primere, ko je bilo premoženje deloma zaplenjeno, deloma pa nacionalizirano.

Z drugo nacionalizacijo z dne 28. aprila 1948⁴⁵ so bila podržavljena vsa preostala privatna indu-

strija, kreditna in zavarovalna podjetja, rudarska podjetja, samostojne elektrarne, vinske kleti, skladišča s površino nad 70 m², lastniki prevoznih sredstev, hoteli, privatne bolnice in sanatoriji ter kinematografi. Določena so bila z ukazi, s katerimi so bila proglašena kot podjetja, pomembna za zvezno ali republiško gospodarstvo.⁴⁶ Izdal jih je prezidij ljudske skupščine LRS na predlog vlade LRS. Ukazi so bili objavljeni istočasno z zakonom, lahko pa so prezidiji republiških ljudskih skupščin še tri dni po sprejemu zakona izdajali take ukaze, podjetja pa niso smela imeti značaja obrti. Skupno naj bi tedaj v Sloveniji prešlo v državni sektor 769 podjetij. Po oceni Ivana Mačka naj bi se »prav z nacionalizacijo večjih in moderneje opremljenih mlinskih podjetij, žag z modernimi polnojarmeniki, večjih trgovskih skladišč in vinskih kleti itd. slovenske kmečke delovne množice osvobodile velikega dela tistih tipičnih slovenskih vaških kapitalistov, ki so v raznih oblikah, npr. z visokimi mlin-skimi mericami, s špekulantsko trgovino, z nakupom lesa od kmetov itd. leta in leta izkoriščali revnega in srednjega kmeta.«⁴⁷

Odškodnina, ki naj bi jo dala država lastnikom nacionaliziranih podjetij, naj bi bila v vrednosti čistih aktiv nacionaliziranega premoženja, kolikor so znašala na dan prevzema. Izplačali bi jo v državnih obveznicah.

Postopek nacionalizacije je bil v tajnosti natan-

REPUBLIKANSKA ZAPLEMBENA KOMISIJA
MESTNA ZAPLEMBENA KOMISIJA
v Mariboru
Opr. št. 1266

R. št.:

Utemeljitev

Na podlagi uradnih podatkov (potrdila, izveze, priravnja, priravnja itd.)
Urednega potrdila MCO v Maribor s dne 24. 8. 1946. št. 1266.

ZAPLEMBENA
Mestna) zaplembena komisija v

je na osnovi čl. 1, točka 1 in 2 Odloka AVNOJA s dne 21. novembra 1946 o prehoju sovražniškega
imovanja v državno last izdala proti nemškemu Reichu — državljanu nemškega Reicha — osebi
nemške narodnosti [1] **Gertraud v D. M. Terbo - Dobreve**

je ugotovljeno:

1. da ga se imetje ~~zadržuje država~~,
 2. da je agrarj imenovan državljan nemškega Reicha) — oseba nemške narodnosti [1]
- Zato je gornja odločba v smislu čl. 1, točka 1 in 2 Odloka AVNOJA s dne 21. novembra 1946 utemeljena.

naslednje

Odločbo

- I. Vse imetje nemškega Reicha, nahajajoča se v [] ali kjerkoli v občini D. F. J. je štalo v državno last []
- II. Vse imetje [] **Gertraud v D. M. Terbo - Dobreve**, bivalništa: **Terbo - Dobreve**, nahajajoča se v **Terbo - Dobreve**, vse nepremičnine in premičnine **e vse opravo, stroje, prodaje, selogami ter vse morebitne pravice**, ali kjerkoli v občini D. F. J. ali v inozemstvu je prešlo v državno last.
- III. Odreja se vpis zaplembe v prid države v javnih knjigah:
 - a) v zemljiški knjigi pri okrajnih narodnih sodiščih **Maribor**
 - b) v trgovinskih — sadružnih registrih pri okrajnih narodnih sodiščih v **Mariboru**
- IV. Proti tej odločbi je dopustna pritožba v roku osmih dni po dostavitvi in sicer na okrajno, odnošen federalno zaplembeno komisijo, ki jo je vložiti pisмено pri podpisani komisiji []

*1) Pritožba se sprejema
2) neupravičen je šteti
3) davčelj je imel, pitlova, kmetijska, rojstva podatka, državljanstvo, narodnost zadnje in sedanje bivalnište
4) od okrajne komisije gre pritožba na sodišča, od mestne pa na federalno zaplembeno komisijo.*

Thalhofer / B

Siroti lastnemu premoženju
v Mariboru
dne 24. 8. 1946

- Odločbo je dastaviti:
1. Lastniku, odnošen pobilščancu; v primeru odnošenosti posebnemu skrbitniku na čin, ki ga postavi zaplembena komisija;
 2. Kmetijski zaupravo narodnega imetja v Ljubljani;
 3. Okrajnemu narodnemu sodišču v svrhu vpisa v zemljiško knjigo;
 4. Okrajnemu narodnemu sodišču v primeru, da je potreben vpis v trgovski — sadružni register;
 5. Okrajnemu javnemu sodišču;
 6. Ministrstvu, ki upravlja prizadeto imetje: **Čeh Otomilje?**
 7. Okrajni uradni narodnega imetja: **Hvala Alfred, i. v. Veseliga Jozef, i. v.**
- Odpresek je ločen
za zaplembeno komisijo:

Čeznja zaplembena odločba je glasno ročično PZK v Ljubljani
s dne 18 aprila 1946 opr. št. 304/M-12 pravomočno.
Maribor, dne 13 junija 1946.

Im: Kestrov zaplembeno kvantiteto:

**OKRAJNI LJUDSKI ODBOR
IZBORNE MESTO
Maribor**

MINISTRSTVO ZA INŽENJERSKI IN KUPARSTVO

Dob: 134

čno pripravljen in v obeh primerih približno enak. Priprave na drugo nacionalizacijo so se pričele že konec leta 1947. Istega dne, ko je bil sprejet zakon, so opravili prevzem. Vnaprej zaupno imenovani delegati ministrstva (po zakonu iz leta 1948 začasni upravitelji, ki so bili imenovani z dekreti predsedstva vlade) so morali na dan nacionalizacije izvršiti popis vsega premoženja, premičnega in nepremičnega ter pravice in obveznosti podjetja. O prevzemu so sestavili zapisnik, ki ga je moral podpisati tudi dotedanji lastnik, nakar je moral delegat ministrstva oz. začasni upravitelj poskrbeti za nemoteno nadaljevanje dela v podjetju. Redkokdaj so dotedanji lastniki upali odkloniti podpis. Dolgotrajno je bilo reševanje izločitvenih zahtevkov bivših lastnikov. Lastninske pravice ter druge pravice z dotedanjega lastnika na državo so morala prenesti okrajna sodišča in drugi organi na zahtevo pristojnega operativnega upravnega voditelja podjetja.

Tretja nacionalizacija z dne 28. decembra 1958⁴⁸ je zajela najemne zgradbe in gradbena zemljišča, to je najemne stanovanjske hiše in najemne poslovne zgradbe, gradbena zemljišča v mestih in naseljih mestnega značaja. Za izvedbo te nacionalizacije so bile pri občinskih ljudskih odborih ustanovljene komisije za nacionalizacijo. Pritožbe so šle na komisije za nacionalizacijo pri okrajnih ljudskih odborih.

Že v letu 1945 je bil izdan zakon o agrarni refor-

mi in kolonizaciji, 23. avgusta zvezni⁴⁹ in na njegovi podlagi 17. decembra 1945 še federalni zakon o agrarni reformi in kolonizaciji v Sloveniji.⁵⁰ Z njim so bila razlaščenca brez odškodnine z vsemi zgradbami in napravami, živino in premičninami veleposestva, zemljiška posestva bank, podjetji, delniških družb in drugih zasebnih pravnih oseb, zemljiška posestva cerkva, samostanov in verskih ustanov nad 10 ha (izjemoma so lahko ustanove z večjim družbenim ali zgodovinskim pomenom obdržale do 30 ha obdelovalne zemlje in do 30 ha gozda), proti odškodnini pa zemljiška posesta lastnikov, ki po svojem glavnem poklicu niso bili kmetje in sicer tako, da so lastniku pustili 3 ha zemlje oz. 5 ha gozda v predelih, kjer ni bilo obdelovalne zemlje, nadalje zemljiška posesta kmetov, katerih skupna površina obdelovalne zemlje in gozda je presegala 45 ha. Pri tem so šteli lastnike kmetij, ki so imeli npr. tudi mesarijo, da po svojem glavnem poklicu niso kmetje. Za razlaščenca presežek zemlje je bila določena odškodnina v višini enoletnega hektarskega donosa. Predpis, ki naj bi ga izdal minister za kmetijstvo glede načina ugotavljanja donosa, ni izšel nikoli. Razlaščenca zemlja je prešla v zemljiški sklad agrarne reforme, s katerim je razpoglagalo ministrstvo za kmetijstvo. Agrarno reformo, ki je bila v glavnem zaključena do konca leta 1946, je izvajalo ministrstvo za kmetijstvo s pomočjo 5 okrajnih in 28 okrajnih komisij za agrarno refor-

mo, ki jih je imenovalo z odločbo z dne 16. januarja 1946.⁵¹

Glavna naloga pri izvajanju agrarne reforme so imele okrajne komisije. Zbirale so (s sodelovanjem okrajnih in krajevnih ljudskih odborov) podatke o zemljiških posestvih, ki so jih razlastili, sklicevale komisijske razprave, na katerih so ugotavljali posestno stanje, izdajale odločbe o razlastitvi (pritožba je bila možna na okrožno komisijo), s posebno odločbo določale odškodnino, kadar je bila po zakonu predvidena ter izdajale odločbe o dodelitvi zemlje. Okrajna sodišča so morala izdati sklep o prepisu zemljišč v zemljiški knjigi na novega lastnika.

V zvezi z agrarno reformo moramo opozoriti še na zakon o razlastitvi posestev, ki so jih obdelovali koloni in viničarji⁵², in ki je bil sprejet istočasno z zakonom o agrarni reformi. Ta posestva so bila razlaščena z zgradbami, napravami ter živim in mrtvim inventarjem praviloma brez odškodnine. Organi z izvedbo tega zakona so bili isti kot pri agrarni reformi.

Božidar Zakrajšek omenja, da so določila zakona o agrarni reformi v Sloveniji, razen na Primorskem, zajela 2842 kmetijskih gospodarstev s skupno površino 150.669 ha. Podatek se le malo razlikuje od tega, kar je navedel Ivan Maček na II. kongresu KPS leta 1948, namreč, da je reforma zajela v agrarni sklad ok. 75000 ha obdelovalne zemlje, to je 9,4% vse obdelovalne zemlje v Sloveniji, ok. 29000 ha pašnikov in ok. 50000 ha planin, kar je predstavljalo 13 oz. 6% celotnega fonda. Pomembnejša sprememba pa je nastala v gozdni posesti, saj je v agrarni sklad prišlo 25% vseh gozdnih površin. Četudi ni bistveno spremenila posestne strukture v kmetijstvu, pa je agrarna reforma po besedah Ivana Mačka vendarle pomenila »hud udarec kapitalističnim elementom na vasi. Njihova ekonomska moč v Sloveniji ni bila prvenstveno v posesti obdelovalne zemlje, temveč predvsem v gozdni in vinogradniški posesti, v istočasnem udejstvovanju v trgovini, predvsem v lesni, vinski, hmeljarski ter v gostilniški, mesarski in žagarski obrti. Izvajanje agrarne reforme je kapitalističnim elementom razbilo takšne kombinacije gospodarskega udejstvovanja. V večini primerov jim je bila zemlja odvzeta, pozneje pa jih je zadela še nacionalizacija ali pa so bili primorani opustiti trgovino, gostilno in podobno, kar je bilo dotlej glavno sredstvo špekulacije in eksploatacije.«⁵³ Še posebej je agrarna reforma prizadela Cerkev.

Leta 1949 se je pričelo tudi prisiljevanje kmetov za vstop v kmetijske obdelovalne zadruge. Edvard Kardelj je že leta 1947 v članku Kmetijsko združništvo v planskem gospodarstvu zapisal, da bomo s tem med drugim odprli »edino možno pot h končnemu obvladanju ostankov kapitalistične eksploatacije malega in srednjega kmeta k likvidaciji splošne gospodarske zaostalosti naše vasi.« V govoru v Litostroju 3. septembra 1947 je še poudaril, da »postaja združništvo orožje ljudske demokracije.«⁵⁴

Temeljni zakon o kmetijskih zadrukah z dne 6. junija 1949⁵⁵ je predvidel kot najvišjo obliko kmečkih obdelovalnih zadrug način, da vložijo združ-

niki kot delež svojo zemljo in jo izročijo v skupno združno last. Nižja oblika kmetijskih obdelovalnih zadrug pa je bila ta, da so združniki zemljo, ki so jo vložili kot delež, obdržali in da so bili upravičeni do zakupnine in obresti od zemlje, čemur so se lahko tudi odpovedali. Pozorni moramo biti na razne pogodbe, s katerimi so dajali kmetje v najem kmetijski zadrugi svoja zemljišča npr. za dobo 10 let in sicer za prvih pet let brezplačno, za nadaljnjih pet let pa za plačilo najemnine po dogovoru, ki se bo sklenil naknadno po preteku prvih petih let. Znano je, da so bile taka pogodbe na razne načine izsiljene. Neuspeh pri kmečkih obdelovalnih zadrukah je imel posledico, da je bil z zakonom o kmetijskem zemljiškem skladu splošnega ljudskega premoženja in dodeljevanju zemlje kmetijskim organizacijam z dne 27. maja 1953⁵⁶ določen zemljiški maksimum. Kmetom je bila zajamčena lastninska pravica na obdelovalnem kmetijskem zemljišču v izmeri največ 10 ha na gospodarstvo. Prisilni značaj so imele tudi komasacije kmetijskih zemljišč na podlagi zakona z dne 26. novembra 1957,⁵⁷ ki so dosegle višek in v glavnem tudi konec v letih 1962–64. Zdenko Čepič ugotavlja, da je bil prav na področju kmetijstva opazen največji sovjetski vpliv in prenašanje njihove prakse, ko je šlo za kolektivizacijo zemlje.⁵⁸

Za konec naj omenimo še osnovni zakon o razlastitvah z dne 1. aprila 1947⁵⁹, ki je bil večkrat spremenjen in dopolnjen, zanj pa velja v načelu drugična oznaka kot za doslej obravnavane predpise, ker je bil predviden kot osnova za odvzem premoženja iz razlogov splošne koristi.

OPOMBE

1. Ljubljana 1968, str. 437. — 2. Ljubljana 1949, 240 str. — 3. Zbornik dokumenata i podataka o narodnooslobodilačkom ratu naroda Jugoslavije, tom II, knjiga 13: Dokumenta CKKP Jugoslavije i Vrhovnog štaba NOV i PO Jugoslavije, 1. maj – 31. avgusta 1944, Beograd 1982, str. 174 – 185. — 4. Ur. list DFJ, št. 48/45. — 5. Ur. list DFJ, št. 2/45. Prim. Zdenko Čepič, Prispevek k proučevanju ekonomskih vidikov revolucije v obdobju NOB, Prispevki za novejšo zgodovino XXVII, Ljubljana 1987, št. 1–2, str. 133–161. — 6. Ur. list DFJ, št. 36/45. — 7. Ur. list DFJ, št. 66/45. — 8. Ur. list SNOS in NVS, št. 7/45. — 9. Ur. list DFJ, št. 40/45 – Razveljavljen z zakonom o izvršitvi kazni, varnostnih ukrepov in vzgojnih poboljševalnih ukrepov, Ur. list FLRJ, št. 47/51. — 10. Ur. list DFJ, št. 39/45. — 11. Ur. list DFJ, št. 65/45. — 12. Ur. list DFJ, št. 67/45. — 13. Slovenski poročevalec z dne 25.6.1945. — 14. Uredba o ustanovitvi narodnih in likvidaciji dosedanjih sodišč v Sloveniji z dne 21.9.1945, Ur. list SNOS in NVS št. 37/45. — 15. Prim. odlok o ustanovitvi in pristojnosti javnega tožila Demokratične federativne Jugoslavije z dne 3.2.1945, Ur. list DFJ, št. 4/45 ter zakon o javnem tožilstvu z dne 22.7.1946, Ur. list FLRJ, št. 60/46. — 16. Ur. list SNOS in NVS, št. 7/45. — 17. Ur. list SNOS in NVS, št. 29/45. — 18. Slovenski poročevalec z dne 5.7.1945. — 19. Ur. list SNOS in NVS, št. 29/45. — 20. Avtentično tolmačenje zakona o zaplembi in o opravljanju zaplembe z dne 3.8.1845, Ur. list DFJ, št. 56/45. — 21. 30. člen zakona o zaplembi in o opravljanju zaplembe, Ur. list DFJ, št. 40/45. — 22.

Ur. list SNOS in NVS, objave, str. 60. — 23. Ur. list SNOS in NVS, št. 38/45. — 24. Ur. list DFJ, št. 70/45. — 25. Objava o razrešitvi in imenovanju nove tročlanske okrožne oziroma okrajne komisije za izdajo odločb o podržavljenju nemškega imetja z dne 26.6.1946. Ur. list SNOS in NVS, št. 49/46. — Odločba o zaplembi premoženja Ivana Kržišnika z dne 15.3.1946, Zgodovinski arhiv Ljubljana, enota v Školji Loki, OLO Školja Loka, premoženjske zadeve. — 26. Ivan Maček, Pripombe k razvoju socialističnega sektorja v naši industriji, v: O graditvi socialističnega gospodarstva v Federativni republiki Jugoslaviji, Gradivo za strokovne izpite, Sekretariat vlade LRS za personalno službo, Ljubljana 1950, str. 204. — Zgodovina Slovencev, Cankarjeva založba, Ljubljana 1979, str. 889. — 27. Objave v Ur. Listu SNOS in NVS od priloge k 41. kosu z dne 6.10.1945 dalje. — Odredba o objavljanju sodnih objav o zaplembi imovine z dne 12. januarja 1946. Ur. list FLRJ, št. 17/46. — 28. Zgodovinski arhiv Ljubljana, MLO Ljubljana, premoženjske zadeve. — 29. Pravilnik za poslovanje okrožne uprave narodne imovine za okrožno mesto Ljubljana, Zgodovinski arhiv Ljubljana, MLO Ljubljana, premoženjske zadeve. — 30. Poročilo o stanju uprave ljudske imovine za okrožno mesto Ljubljana, 9.4.1946, Zgodovinski arhiv Ljubljana, MLO Ljubljana, premoženjske zadeve. — 31. Odločbe z dne 26.4.1945, Ur. list DFJ, št. 28/45; 12.5.1945, Ur. list DFJ, št. 33/45; 15.6.1945, Ur. list DFJ, št. 42/45. — Na ravni okrajev so trgovske obrate prenesli na oddelek za trgovino in preskrbo, obrtne obrate na oddelek za industrijo in obrt, zgradbe na upravo zgradb in zemljišč, finančne zadeve pa na finančni oddelek. — 32. Ur. list DFJ, št. 63/45. — 33. Referat o poslovanju odseka za ljudsko imovino pri občem oddelku MLO, po 15.7.1947, Zgodovinski arhiv Ljubljana, MLO, premoženjske zadeve. — 34. Ur. list FLRJ, št. 38/48. — 35. Ur. list FLRJ, št. 59/46. — 36. Ur. list FLRJ, št. 61/46. — 37. Ur. list FLRJ, št. 63/46. — 38. Ur. list FLRJ, št. 86/46. — 39. Ur. list FLRJ, št. 52/46. Osnovni zakon z dne 24.5.1945, Ur. list DFJ, št. 14/45. — 40. Ur. list DFJ, št. 26/45, Ur. list FLRJ, št. 56/46. — 41. Zgodovina Slovencev, str. 895 (Božidar Zakrajšek). — 42. Ur. list FLRJ, št. 98/46. — 43. Za splošna državna podjetja Ur. list FLRJ, št. 59/46 in več individualnih odločitev, za republiška podjetja Ur. list LRS, št. 60/46, 66/46, 76/46 in 79/46. — 44. O graditvi socialističnega gospodarstva, str. 203. — Zdenko Čepič, Nekateri značilnosti gospodarske politike v obdobju 1945–1952, Prispevki za zgodovino delavskega gibanja XXXV, Ljubljana 1985, št. 1–2, str. 148. — 45. Ur. list FLRJ, št. 35/48. — 46. Ur. list LRS, št. 18/48, 19/48, 20/48, 31/48. — 47. O graditvi socialističnega gospodarstva, str. 205. — 48. Ur. list FLRJ, št. 52/58. — 49. Ur. list DFJ, št. 64/45, Ur. list FLRJ, št. 24/46. — 50. Ur. list SNOS in NVS, št. 62/45, Ur. list LRS, št. 30/46. — 51.

Ur. list SNOS in NVS, št. 7/46. — 52. Ur. list SNOS in NVS, št. 62/45. — 53. Zgodovina Slovencev, str. 889. — O graditvi socialističnega gospodarstva, str. 191. — O agrarni reformi prim. tudi prispevek Zdenka Čepiča v Enciklopediji Slovenije 1, Ljubljana 1987, str. 20. — 54. O graditvi socialističnega gospodarstva, str. 352–354. — 55. Ur. list FLRJ, št. 49/49. — O prisili za pristop h kmečkim obdelovalnim zadrugam na območju Kranjske občine prim. prispevka Pavla Šubica, Razvoj kmetijstva v občini Kranj (1900 – 1953), Kranjski zbornik 1985, str. 181–184 ter Nade Holynski, Kmetijstvo na območju Šenčurja in sosednjih vasi v letih 1945 do 1980, Kronika 35, 1987, št. 1–2, str. 86. — 56. Ur. list FLRJ, št. 22/53. — 57. Ur. list LRS, št. 43/57. — 58. Zdenko Čepič, Nekateri značilnosti, str. 158. — 59. Ur. list FLRJ, št. 28/47.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Zwangsabnahmen des Privateigentums nach dem Krieg

Jože Žontar

Der Beitrag behandelt die Grundlagen, worauf nach dem Krieg Abnahmen des Privateigentums von Personen durchgeführt wurde, denen feindliches Handeln während des Krieges vorgeworfen wurde, die Organe, die die Beschlagnahmeentschlüsse ausstellten, die Verfahren der Beschlagnahmedurchführung und die Tätigkeit der Volksvermögensverwaltung. Gesondert werden die Eigentumsbeschlagnahmen aufgrund des Gesetzes zur die Kriegsgewinnabnahme und des Gesetzes zur Abschaffung unzulässiger Spekulation und Wirtschaftssabotage erörtert (1946).

In den Jahren 1946 und 1948 folgte die Nationalisierung der privaten Wirtschaftsunternehmen, inwiefern sie teils oder völlig schon durch Beschlagnahme zum Staatseigentum geworden ist.

Die dritte Nationalisierung in 1958 umfaßte Mietgebäude und Baugrundstücke. In 1945 wurde das Gesetz zur Agrarreform und Kolonisierung erlassen. In 1949 begann man die Landwirte zu zwingen, in die bäuerliche Bearbeitungsgenossenschaften einzutreten. Als das nicht gelungen ist, wurde mit Gesetz über die landwirtschaftlichen und Grundfonds des allgemeinen Volksvermögens und die Grundzuteilung den landwirtschaftlichen Organisationen im Jahre 1953 das Grundmaximum von 10 ha des Bearbeitungslandes auf einen Haushalt festgesetzt. Binen Zwangscharakter hatten auch die Zusammenlegungen der landwirtschaftlichen Grundstücken aufgrund des Gesetzes von 1957.

Komisija za upravo narodne imovine in zaplembe imetja

Nastanek in organizacija KUNI

Branko Radulović

Konfiskacija ali zaplemba je prisilni odvzem celotne imovine ali pa točno določenega dela v korist države, brez vsake odškodnine. Zaplembe so se kot prva oblika prisilnih odvzemov zasebnega premoženja pojavile v postopkih nove povojne oblasti. Že

med vojno so bili sprejeti razni odloki in navodila, tako v Sloveniji kot tudi v Jugoslaviji, ki so obravnavali prisilne odvzeme sovražnikovega imetja, imetja ljudi nemške narodnosti in domačih veleposestnikov, ki so sodelovali z okupatorjem (v Slove-